
Stanislav Hafner
O »Spisovniku za Slovence« Matije Majarja

S svojim Spisovnikom (1850) je Matija Majar-Ziljski kot poznavalec slovenskega ustnega literarnega izročila obogatil s prevzemanjem njegovih stalnih kratkih besednih zvez slovensko jezikovno didaktiko in pripovednost knjižne tradicije slovenske romantike.

In his Spisovnik (1850) Matija Majar-Ziljski, a connoisseur of Slovene folk narrative tradition, enriched Slovene linguistic didactics and literary tradition in the period of Slovene Romanticism by adopting its permanent short syntagmas.

Leta 1953 sem na podstrešju župnišča v Šent Lenartu pri sedmih studencih na Koroškem slučajno našel bibliografsko redkost: »Verzeichniss vorzüglicher slovenischer Werke aus dem Verlage von Joh(ann) & Fried(rich) Leon in Klagenfurt«, brez letnice, okoli 1864. Ta seznam celovške založbe in tiskarne Leon, ki je do 1879 z natisom okoli 100 knjig pomembno prispevala k širjenju slovenske tiskane besede na Koroškem,¹ zasluži našo pozornost, ne samo zaradi svojih 24 strani obsegajočih naznanil 40 novih slovenskih knjig, ki so v tej tiskarni izšle od približno 1835 do 1861, temveč še bolj zaradi komentarjev in priporočil, ki so dodani bibliografskemu citatu vsake knjige. Pri nekaterih knjigah, kot na primer pri »Slovenski Goffine ali razlaganje cerkvenega leta«, šteje priporočilo (»priporočba«) celo 42 vrstic.² Ni čuda, da se v tem prospektu najdeta tudi dve knjigi *Matije Majarja*: »Pesmarica cerkvena« (1846), prva na Koroškem v gajici tiskana slovenska knjiga, ki se, kakor beremo, »gotovo prikupi vsakemu, kateremu je mar narodnega blaga, kakoršnega obilno zakopano leži v cerkvenih pesmah«, in knjiga, ki nas tukaj zanima in je ravno tako velika bibliografska redkost kot zgoraj

¹ Glej Enciklopedija Slovenije, 6, 1992, 132; France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929–1938, 458, 512, 587, 668, 669.

² Verzeichniss, l. c., 5, 6.

omenjeni seznam (Verzeichnis): »Spisovnik za Slovence, spisal Matia Majar, natisnil Janez Leon, u Celovcu« (1850)³, katere priporočilo se glasi:

»Omenjena knjižica prav dobro vstreže vsem, ki imajo pisma, liste in različne listnine spisovati. Razdeli se v 4 razdelke. Narprej govori o pravopisanji, kako se dá namreč mladina v pravopisanji podučevati in katerih pravopisnih pravil se mora učenik držati. V drugem delu podučuje o spisovanji v obče; razlaga v ta namen pred vsem lastnosti slovenskega sloga in potem podaja poduk mladini v spisovanji, kateremu se pridružijo vadbe v spisovanji. Tretji del uči, kaj se ima v liste pisati, kako se imajo listi spisovati, kakšna mora biti njih zunajna podoba. Nauku o spisovanji listov sledijo izgledni listi o raznih zadevah. Slednji del obsega spisovanje javnih pisem in listin, postavim izpisikov, plačilnih listov, prejemnih listov, svedočb, zaveznih pisem, ženitbenih pisem, oporok, voznih listov, javnih oglasov, prositev, domovnic i.t.d. Koristna je tedaj ta knjižnica ne samo učenikom in učencom, ampak prav ročna tudi za srenjske predstojnike ali župane in za srenjske pisarje.«⁴

V obdobju med 1830 in 1850, ki ga *Jože Pogačnik* označuje kot izredno burno v razvoju slovenskega jezika,⁵ je spadal Matija Majar Ziljski (1809–1892) kot »Ilirec svoje vrste«, kot ga je označil Anton Breznik, »... v vrsto tistih, ki so hoteli združiti Slovence v vseslovenski pismeni jezik in ga polagoma bližati ilirskemu jeziku, toda samo bližati, ne pa v ilirščini utopiti ... V celoti so bili Majarjevi nazori utopični, a le v tistih primerih, kjer jezika ni vzel iz naroda, ampak ga je sam rekonstruiral.«⁶ »V dejanskih razmerah je Matija Majar«, kakor je pisal *Ivan Grafenauer*, »vdajal in pisal za slovensko ljudstvo slovenski. V obmejenem obsegu izobrazbe slovenskega knjižnega jezika pa je obveljalo Majarjevo zdravo načelo (1848), da se morajo pisati samo take oblike, ki so vseslovenske ali vsaj veliki večini znane ter so najbližje ilirskim in ostalim slovenskim oblikam.«⁷ Bil je to čas, ko je Matija Majar kot prvi sprožil v javnosti zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih.⁸

V teh jezikovno-političnih razmerah je Matija Majar 1850. izdal svoj Spisovnik kot slovensko protiutež tedanjim nemškimi »Briefsteller« v širokem pomenu besede in kot poskus slovensko-nemške jezikovne in funkcionalno-stilistične konfrontacije.⁹

Ne vem zakaj se v danes tako temeljiti in solidni znanstveni literaturi o Matiji Majarju skoraj popolnoma zamolčuje njegov Spisovnik, knjiga, ki je najbrž nastala iz vsakdanjih potreb uradne in privatne slovenske komunikacije Slovencev na

³ Hvaležen sem gospe dr. Rotraud Stumfohl v Deželnem muzeju Koroške, Landesmuseum Kärnten, ki je zame zaman iskala obe knjigi (Verzeichnis ... in Spisovnik) v biblioteki Deželnega muzeja Koroške, v Nacionalni biblioteki na Dunaju, v Univerzitetni biblioteki na Dunaju, v Univerzitetnih bibliotekah v Gradcu in Innsbrucku. Teh dveh knjig v Avstriji ni hranjenih nikjer. – Ravno zato se posebno zahvaljujem Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, da mi je leta 1981 priskrbela kserokopijo Spisovnika.

⁴ Glej: Verzeichnis, 9.

⁵ Jože Pogačnik, Slovenska književnost, 1, Ljubljana 1998, 234.

⁶ Anton Breznik, Jezikoslovne razprave, izbral in uredil Jože Toporišič, Ljubljana 1982, 84, 85.

⁷ Ivan Grafenauer, Literarno zgodovinski spisi, Ljubljana 1980, 499, 583–593.

⁸ Ibidem.

⁹ Glej St. Hafner, Der slowenische Briefsteller von Matija Majar Ziljski, 1850, v: Wiener slawistischer Almanach, 10, 1982, 63–77.

Koroškem.¹⁰ Danes je treba videti v tem priročniku primer ne samo slovenskega uradnega jezika, ampak tudi predmet slovenske uporabne lingvistike. Ziljan Matija Majar in Rožan *Andrej Einspieler* sta bila med Slomškovi učenci najvplivnejša in najdelavnejša, kot tretji se jima je pridružil njun skupni učenec na jezikovno-kulturnem in književnoznanstvenem polju, Rožan *Anton Janežič*. Trojka, ki je vplivala na slovenski knjižni in pesniški jezik čez meje Koroške. Kot Slomškov zvesti učenec je Matija Majar pod Janežičevim vplivom postal tudi najpomembnejši slovenski narodopisec in dokumentalist narodnega blaga, zbiral je namreč in tudi objavljaj narodne pesmi, nabožne in posvetne na Koroškem in v Beneški Sloveniji, pripovedke, pravljice, uganke, pregovore in reke, šege in navade, v tej zvezi odpiral zakladnico ustnoslovstvenega jezika s tekstološkimi in semantičnimi modeli narodnega izročila.¹¹

Bogato življenjsko delo Matije Majarja se v zadnjem času navadno ocenjuje zlasti s stališča kulturne in ideološke zgodovine ter slovanske vzajemnosti po modelu *Jana Kollárja* (1793–1852), manj se piše o dejanskih zaslugah za kultiviranje slovenskega knjižnega jezika oziroma o njegovi transformaciji narodnega blaga v slovenski praktični sporazumevalni jezik, o prizadevanju, ki mu je v prvi vrsti služil Spisovnik.

Ko prebiram nekatere razprave o Matiji Majarju, imam vtis, da se marsikatera sodba o njem prenačeno interpretira.¹² Taka je tudi znana izjava Franca Miklošiča (1813–1890) iz leta 1858, ki jo je brez adresata zelo previdno formuliral: »... unbekannt mit den Elementen der Sprachphilosophie entwerfen sie (sodobni slavisti) die Grundzüge zu einer allgemeinen slavischen Literatursprache und bedenken nicht, dass wir jene Sprache, die uns Gott gegeben, nur halb kennen. Wir wissen zwar, dass wir kein Recht haben, einem Schriftsteller Aufgaben zu stellen: wir können nur prüfen, was er zu bieten für gut findet; wir wissen aber eben so gut, dass wer sich gewisse Aufgaben stellt, ebenso gut thäte, er stellte sich gar keine.«¹³ Če prevedem po smislu: »... *ne da bi poznali prvine filozofije jezika, si sodobni slavisti začrtajo značilne poteze useslovskega knjižnega jezika, pri tem pa ne pomislijo, da mi vsi le na pol poznamo jezik, ki nam ga je dal Bog. Zavedamo se sicer, da nimamo pravice, da bi nekemu pisatelju predpisovali njegove naloge: lahko le preverjamo, kaj nam ponuja kot dobro; prav tako dobro vemo, da bi bil tisti, ki si vnaprej postavlja določene naloge, na istem, kot če tega ne bi bil delal.*« Fran Miklošič zagovarja samo stališče znanstvenosti na splošno in odklanja površno utemeljevanje jezikoslovnih del. Na ta Miklošičev citat se je skliceval tudi Ivan Grafenauer, ko je rekel: »A pravilno in plodno je bilo prvo pravilo, ki ga je postavil Majar Slovencem kot prvo stopnjo do nadaljnjega združevanja: 'da se morajo pisati le take oblike, ki so vseslovenske ali vsaj veliki večini znane ter so najbližje ilirskim in ostalim slovanskim oblikam ...' To je bil prav za prav velik Majarjev uspeh. Toda Majar sam se tega uspeha ni veselil. Trdovratno je vztrajal pri svojih fantastičnih sanjah in neutrudno delal in pisal, da bi jih uresničil. Čeprav se je izjavil zoper take jezikovne poskuse sam veliki učenjak Fran Miklošič (Slawische Bibliothek,

¹⁰ Majarjevega Spisovnika ne najdeš omenjenega pri Antonu Brezniku, *Jezikovne razprave*, 1. c.; tudi ne v monografiji: Iskra V. Čurkina, *Matija Majar Ziljski*, Ljubljana 1974, tudi ne v: *Die slavische Idee*, ed. Andreas Moritsch, Bratislava 1992.

¹¹ Glej Majarjev delež v kazalu zapisovalcev v: *Slovenske ljudske pesmi*, Ljubljana, 1. 1970, 403; 2. 1991, 609.

¹² Primerjaj konfrontacijo Majarja z Miklošičem v: Milan Dolgan, *Označitev Majarjeve slovnične (pravopisne) vzajemnoslovenske metode* v: Andreas Moritsch (izd.) *Matija Majar Ziljski*, Celovec 1995, 126–129.

¹³ Glej Miklošičev komentar k Mathiasa Valjavca, *Chorvatisch-slovenische Märchen aus der Umgegend von Warasdin*, v: Fr. Miklosich und J. Fiedler, *Slawische Bibliothek*, 2. Wien 1858, 170.

1858, 170) in umetno približevanje slovenščine k srbohrvaščini obsodil tudi Levstik v 'Napreju' (1873), je Matija Majar vendarle ostal pri svoji sanji in ji skušal pridobiti zmago.¹⁴

V svojem Spisovniku (1850) pa je Matija Majar že zagovarjal stališče, da je, kakor je zapisal v predgovoru »... Slovenščina ... prikladna za vsakoverstne spise, in samo za tistega je premalo izobrazena in učena, kateri se je premalo učil. Nevednost svoje glave taki ljudi radi na naš jezik izvračajo. Slovenščina je izobrazena za vse spise, da je tudi glava pisavceva učena. Naš jezik je tako izversten, da že sadaj mi mnogo manje ptujih slov upotrebujemo, kakor Nĕmci u svojej hochdeutsche Sprache; ...»¹⁵

V prvem poglavju Spisovnika »Kako mladino u pravopisanju podučevati« se najdejo zanimivi stavki, da mora učitelj »povedati, da je ta nauk potreben rĕkoč: Samo lĕpo pisati znati še ni dovolj, se moramo učiti tudi pravopisati. Krivopisati je nespodobno, smešno in nĕkdaj še škodljivo. Nĕkdo je hotel svojemu prijatelju pisati: 'Prijatelj! Predvĕčerašnjim so naše dekline prale, vĕčeraĭ so terle in dobro kašo jedle. Jutri bodemo sekli, kupi in pošlji meni tri kose.' – Ker pa ni znal pravopisati, je to tako le napisaril: 'Prijatelj! Predvĕčerašnjim so naše dekline brale, vĕčeraĭ so derle in dobro kačo jedle. Jutri bodemo sekli, kupi in pošlji mi tri koeze.' Namĕsto trĕh kos je dobil tri koeze.»¹⁶ – Ne glede na nedoslednosti teh fonetiĕnih primerov je Matija Majar hotel pokazati pomen-sko-razloĕevalno vlogo zveneĕih in nezveneĕih nezvoĕnikov, kar pa je na Koroškem pomembno, ĕe se koroški Nemeĕ uĕi slovenĕĕine. Neupoštevanje takšne korelacije je znaĕilno za srednjebavarsko nareĕje.¹⁷

V prvem poglavju Majarjevega Spisovnika se najde tudi navodilo za učitelja slovenskega jezika, da mora »za narĕkovanje ... izbrati kratke, lahko razumljive stavke ... da vsaki (uĕenec) po jeden stavek zaglablja. To je: da stavek poprašuje, da povĕ, ktereĕa plemena je vsako pojedino slovo, ali je samostavno ime u jednobroju, ali u dvobroju ali u višebroju, ali stoji glagolj u sadajnem, minulem ali u bodoĕem vrĕmenu; da izpelje iz korenine slova jedno ali dvĕ slovi! Tako razglabljanje je verlo koristno in poduĕivno, ker se mladina pri tem *uĕi misliti* (podĕrtal avtor).« Poglavlje konĕa z nasvetom: »11. Samo naj vĕĕje progrĕške jim popravljaĭ, zadovolji se, da le razumljivo pišejo, saj se ne uĕe za jezikoslovce.»¹⁸ Tu najdemo trditve, ki kažejo M. Majarja kot praktika jezikovnega pouka po naĕelu, jezik kot šola mišljenja in tudi njegovo odklonilno stališĕe do idealov jezikoslovja.

S praktiĕnim pravopisjem se potem ukvarja v poglavju: »Pravopisna pravila«. Za osno-vo vzame pravilo: »1. Pisme,¹⁹ ktero se u pravilnem govoru sliši, se mora tudi pisati. Zato

¹⁴ Ivan Grafenauer, l. c. 592, 593. – V. Jagiĕ (Jagiĕ) v Istoriji slavjanskoj filologii, Sanktpeterburg 1910, omenja M. Majarja samo enkrat v zvezi s St. Vrazom, 423. Veĕ pišejo: M. S. Speranskij, K istorii slavjanskoj etnografiji, Izvestija Akad. nauk SSSR, Otd. obĕĕ. nauk 1931, 7. 985–1110; Frank Wollman, Slavismy a antislavismy za jara národu, Praha 1968, 413–414; glej tudi ocene Matije Majarja v Katja Sturm-Schnabl, Der Briefwechsel Franz Miklosichs mit den Südslaven, Maribor 1991, 783–784; – Prizadevanja Matije Majarja za vseslovanski književni jezik bo treba tudi povezovati s tradicijami vseslovanskih jezikov v habsburški monarhiji, glej Viktor Petioky, Begegnung mit »Neuslavisch«. Zum Versuch der Konstruktion einer gemeinsamen Sprache für die Slawen der Habsburgermonarchie, v: Sprachnormung und Sprachplanung. Festschrift für Otto Back zum 70. Geburtstag, Wien 1997, 373–384.

¹⁵ Glej Spisovnik, 3.

¹⁶ Ibidem, 6.

¹⁷ Glej Maria Hornung, Franz Roitinger, Unsere Mundarten, Wien 1950, 13, 103.

¹⁸ Spisovnik, 7.

¹⁹ Najbrž vzeto iz cerkvenoslovanskega besedila: pismĕ s pomenom ĕrka. Primerjaj: L. Sadnik in R. Aitzenmüller, Handwörterbuch zu den altkirchen-slavischen Texten, Heidelberg 1955, 86.

se ne smē pisati ne več ne manje, ne drugih pismēn, kakor ktera se u pravilnem govoru slišijo.« V 11 točkah obravnava glasovne spremembe, zlogovanje in ločila.²⁰

Sledeče poglavje: »Narēkovavni sostavki slovenski« je, kar se tiēe uvrstitve slovenskih pregovorov v komunikativno funkcijo in strukturo slovenskega pogovornega jezika, najbolj bogato:

Paremiologija,²¹ ki raziskuje strukturo kratkih besedil, kot so pregovori, nas uēi, da je za stalne besedne zveze posebno v ustni tradiciji znaēilno prizadevanje za maksimalno kratek in maksimalno toēen ter jednat izraz. Zato so tudi te vrste organizirana sporoēila tako pripravna za praktiēno lingvistiko oziroma za pouk v funkcionalni stilistiki. Zato so v romantiki jezikoslovci tako uspešno uporabljali ta jezikovni material. Franc Miklošič je iz teh razlogov v svojih Slovenskih berilih od 1853 do 1865 opozarjal na narodno blago v obliki pregovorov in drugih stalnih besednih zvez v kratkih besedilih. Pod Jarnikovim vplivom je tudi Matija Majar zgledno nabiral slovenske pregovore, reēenice in reke in jih uporabljal v svojem *Spisovniku* pri eksplikacijah, ki jih je imenoval: »popraševanje in razglabljanje«, čeprav je njegova analiza samo gramatikalna in kvečjemu formalno leksikološka. Sprva Matija Majar razēlenjuje na svoj naēin dva pregovora stavēnega tipa. Prvi primer analize:

»1. Dobro dēlo se samo hvali.

Kdo se hvali? dobro dēlo se hvali.

Dobro – je ime pridavno, se spozna na tem, ker se mu more pripostaviti i, a, o: dobri, dobra, dobro. Iz tega slova se more izpeljati: dobrota, dobrotnik, dobrotnica, dobrotljiv, dobrotljivost.

Dēlo – je ime samostavno, se spozna na tem ker se mu more predpostaviti samo jedno od slov:

ti, ta, to, ali ovi, ova, ovo, namrēē: to dēlo, ali: ovo dēlo. Stoji u jedinobroju; u dvobroju: dēli u višebroju: dēla. Iz tega slova se more izpeljati: dēlati, dēlavec, dēlavka, dēlavnik, dēlaven, vna, o.

Se – je zaime ...»²²

Že iz tega primera se vidi, ne upoštevaēo zastarelo slovničarstvo, da se je Matija Majar trudil vzbuditi pri uēencih ēut za praktiēno uporabo elementov jezika, oblikoslovja in besedoslovja. Prvi primer analize med drugim tudi pokaže, da gre za pregovor, katerega besedilo se danes v znanih zbirkah pregovorov sploh ne najde. Uveljavila se je namrēē strukturno slabša varianta: »Dobro delo je vedno sreēo imelo.«²³ Drugi pregovor, ki ga Majar analizira, se glasi: »Dobra misel je pol zdravja.« Ta še danes živi v tej obliki.²⁴

V *Spisovniku*, ki je pravzaprav jezikovna vadnica, sledijo brez razlage navedki 68 slovenskih pregovorov in reēenic, znanih ali manj znanih v zbirkah, stalnih besednih zvez, izvirnih ali prevzetih, veēinoma imajo visoko komunikacijsko raven.

²⁰ *Spisovnik*, 8–11.

²¹ Glej Roman Jakobson, *Raboty po poēitike*, Moskva 1987, 5–8; G. L. Permjakov, *K voprosu o strukture paremiologičeskogo fonda*, v: *Tipologičeskie issledovanja po folkloru*, v: *Sbornik statej pamjati Vladimira Jakovleviēa Proppa (1895–1970)*, Moskva 1975, 247–274.

²² Glej *Spisovnik*, 11.

²³ Glej Etbīn Bojē, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana 1974, 244.

²⁴ *Ibidem*.

Matija Majar je kot zelo delaven slovenski duhovnik dobro poznal koroško jezikovno narodno blago, ravno tako tudi vsakodnevne duševne potrebe svojega naroda. Zato nas ne presenečajo pregovori kot: »Bog daj pametnim srečo, boben otrokam«²⁵ ali manj znani: »Kdor je s Bogom, Bog je ž njim, sam Jezus je Marijin sin«, in »Bog ni dal volu rogov, da bi se bodil, temoč da bi se branil« ter »Človek brez vere, vere ni vrèden.« Precej regionalno zveni: »Per Zili rože rastejo po zimi in po létu, kdor hoče tergat je, naj gre k Zili po nje.«²⁶ Tukaj se najdejo tudi tako znani pregovori kot: »Kakor človek, taka beseda«,²⁷ »Vseh děl mojster, vseh rev gospodar«,²⁸ »Lepota brez pameti pusta«²⁹ in drugi.

Že leta 1982 sem skušal opozoriti na Majarjev Spisovnik s stališča slovensko-nemške kontrastivne stilistike³⁰. V poglavju: »Vlastnosti sloga slavenskega« namreč Matija Majar prav na široko obravnava posebnosti slavenskega oziroma slovenskega stila. V uvodnih točkah zahteva: »Slavenski slog mora biti u obče lehkorazumljiv ne zavit; jednostaven, ne zapleten; jedern ne nekako napihnjeno nabušen. Slavenski spisovatelj mora:

1. Pišoč misliti po slavensko in tako jednostavno pisati, kakor se je svojega jezika od mladih nog naučil in ga govoriti slišal. Kdor bi pišoč mislil po němško, bi napisal sicer slavenska slova, spis bi bil pa zadnič vendar le němškutarski.
2. Ne smě upotrěbovati preveč samostavnih imén, posebno ne samostavnih nevidljivih in sostavljenih, ker gerdijo ves spis. Vsako pleme slov slavensčine lěpše pileže se, kakor samostavna imena nevidljiva in sostavljena. Več jih je u nekakem sostavku, slabější je slog.«³¹

Posebno značilne so zahteve

4. (Pisatelj) mora upotrěbovati kratke slovenske naslove, slovenska pozdravljenja in mora tikati ali vikati; onikati je neslavensko ...
6. Mora pisati u kratkih stavkih, poslovičam podobnih, ne u dolgih, umetno zapletenih periodah.
7. Mora rad upotrěbovati izreke in poslovice slavenske, med narodam znane, ne pak iz němščine ali iz nekakega drugega jezika prestavljene.«

Ob koncu še kontrastivno pristavlja:

»Nemški slog se od slavenskega u mnogim razlikuje. U němščini je lepo, ako se piše nekako zabušeno, megleno, prav umětno zapleteno, u dolgih, zavutih periodah, ako se onika in se dolgi, dolgi naslovi dajajo, ako se pogosto spoménjajo u spisih gěrčke in rimske imenitne prigodbe, moži, Bogovi in tako dalje - u našem jeziku vse to nič nevelja. Némški spisi so obično tako nagačeni s nevidljivimi (abstraktnimi), s sostavljenimi in u obče samostavnimi imeni, da ne more biti bolj; kar bi pa u slovensčini bilo težko razumljivo in prav ostudno. Némščina bi se mogla po pravici imenovati: Hauptwörter-und Periodensprache.«³²

²⁵ Ibidem, 243.

²⁶ Spisovnik, 13.

²⁷ Etbin Bojc, Pregovori, 341.

²⁸ Ibidem, 271.

²⁹ Ibidem, 272.

³⁰ S. Hafner, Der slowenische Briefsteller von Matija Majar-Ziljski 1850, v: Wiener slawistischer Almanach, 10, 1982, 63–78.

³¹ Spisovnik, 15.

³² Ibidem, 17.

Sledi poglavje: »Kako podučevati mladino u spisovanju«, neke vrste stilistična vadnica, ki hoče »podučevati več po primérih, kakor po pravilih«, in sicer »od ložejeja in napredovati k težjemu, tako rékoč po stopnjah.«³³

Tudi v tem poglavju želi na koncu pokazati razlike med slovenščino in nemščino:

»Slovenščina se u tem od nêmsčine mîčno razlikuje. U nêmskej knjigi: Schriftliche Aufsätze se posebno govori in uči, kako se morajo slova u stavke sastaviti, postavim; zum gegebenen Subjekte ein passendes Prädikat – zum gegebenen Prädikat ein passendes Subjekt zu setzen – mehrere gegebene Wörter in einen Satz verbinden – einen Satz ausbilden, erweitern; passende Haupt- und Beiwörter in den Satz hineinschieben; einen und den nämlichen Gedanken mit verschiedenen Worten ausdrücken in tako dalje; u slovenskem spisovniku se pa vsigdar le praša: kaj véš od te osebe ali stvari povédati. Tukaj se mladina podučuje misliti, u nemškej knjigi pa slova mehaniško sostavljati, stavke viti in nategovati. U slavenščini se gleda na jasne, resnične in izverstne misli; u nêmsčini na lépa slova, na stavke učeno in umetno nabrane.«³⁴

Ozadje precej površne slovensko-nemške frazeološke konfrontacije v zvezi z etnolingvističnim vrednotenjem je tudi pisateljeva vloga v narodno-političnem boju na Koroškem leta 1848.³⁵

Sledijo frazeološko bogate »Vadbe u spisovanju« s številnimi primeri:

Prva vaja:

»Povédati in zapisati od néke osebe ali stvari kaka je? ali iz česar je? Postavim od slédečih osob in stvari:

Nož – kovač – črnîlo – papir – železo ...

To se tako postavi in spiše:

Nož je ojster. Kovač je močen. Črnîlo je černo. Papir je bël. Železo je tvrdo ... » itd.«³⁶

Tu nas zanima 9. vaja, tipična za Matijo Majarja:

»Razložiti in napisati: kaj pomèni néka poslovica, postavim:

1. Kdor neima u glavi, mora u petah imeti.
2. Bližje srajca, kakor suknja.
3. Dolgej boleznî konec motika,
4. Laž ima kratke noge.
5. Lovec masten, dom razdján.
6. Stara navada železna podkov.
7. Ni žita brez kokolja.
8. Od malovrédnega dolžnika tudi kozo brez mléka.
9. Pust pod stenoj, velika noč za pečjo ...»³⁷

Značilna je razlaga številka 2:

³³ Ibidem, 19. – Primerjaj S. Hafner, Der slowenische Briefsteller von Matija Majar-Ziljski 1850, v: Wiener slawistischer Almanach, 10. 1982, 67, 68.

³⁴ Spisovnik, 19, 20.

³⁵ Primerjaj: Vasilij Melik, Die nationalen Programme des Matija Majar-Ziljski, v: Matija Majar Ziljski, ed. Andreas Moritsch, Ljubljana 1995, 93–106.

³⁶ Spisovnik, 20.

³⁷ Na prvi pogled se najdejo štev. 1, 2, 3, 4, deloma tudi 6, 7 in 8 in 9 tudi v nemščini. V: Etbin Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, 1974, so znani, glej drugo številko / = stran v knjigi: 1 = 158, 2 = 53, 3 = 328, 4 = 46, 5 = 104, 6 = 143, 7 = 110 in 9 = 282.

»2. Srajca (robača) je životu bližje, kakor suknja; ravno tako so nam starejši bližje, kakor ptuji ljudi; brati in sestre in naša žlahta so nam tudi bližje, kakor neznani; naši sosedi, s katerimi u jednej sosedščini živimo, naš narod, iz kterega smo se rodili, je nam tudi bližje, kakor ljudstva, kterih svoje žive dni ne vidimo. Vse ljudi po kristjansko ljubimo, naj bolj pak svoje ljube starejši, svoje brate in sestre, svojo žlahto, svoj narod, oni so nam bližje, kakor ptuji ljudi, kakor je srajca bliže, kakor suknja.«³⁸

Deseta vaja poglavja Vadbe u spisovanju prinaša dragocene kratke narodne prozne pripovedi, ki bi zaslužile, da se postavijo v razvojno linijo slovenske pripovedne proze, ne glede na jezikovnoepizodni pomen ilirščine: »1. Ukradeni konj, 2. Orehovo jederce, 3. Svinjski tat, 4. Nespamietne ovce in 5. Moder sôdnik.«³⁹

Šele, na 33. str. je poglavje: »O spisovanju listov«, to je o pisanju pisem, pravzaprav to, kar je tedaj nemški »Briefsteller«, nemški priročnik z vzorci spisov, pisem in uradnih vlog, nudil Nemcem v Avstriji oziroma na Štajerskem in Koroškem.⁴⁰

Že prvo poglavje: »Kaj se ima u liste pisati?« daje nasvet:

»Vse, kar je potřeba, in samo to, kar je potřeba; ne pak praznih stvari ...«

Sledijo aktualna opozorila: »Pazi na besêdo kakor pes na kost; – rêč (besêda) iz ust, kamen iz roke«, kar nas spominja na znani pregovor: »Preži ko pes na kost.«⁴¹

Poglavje »Kako liste spisovati« začenja z:

»Listi se morajo pisati:

1. Jasno, lehkoraumljivo, po domače – ne pak zavito.« V 5. točki beremo: »Se mora pisati priljudno – pa ne po pesje ponižno, to je, se mora pisati tako, da se iz lista vidi, da cloveka, kteremu pišemo, spoštujemo, kakor moža poštenega in čistitega: da se pa iz lista tudi vidi, da smo tudi mi ljudi pošteni in čistiti! ...«⁴²

Naš pisatelj ne bi bil Majar-Ziljski, če bi v svojih vzorcih pisem zamolčal svoje ilirske sanje.

Tako med drugim piše neki učenec svojemu prijatelju v Ljubljani :

»Ljubi Andrej! ... Zadnič smo zvedili, da je list od stricevega prijatelja, tergovca Serba u bližnjem Terstu in da je spisan po slavensko s cirilskimi pismeni. Povem ti, sram me je bilo, da ga nisem znal brati. Cirilskih pismem se moram naučiti ...«⁴³

V poglavju »O spisovanju javnih pisem in listin« je Matija Majar celo prenesel svoj slovenski jezikovni program v besedilo obrazca:

»Têrjaj vsikdar, povsod in od vsakega, naj je kdor hoče, da ti take javne listine in pisma po slovensko spiše. Listin in javnih pisem ne podpiši in ne podkrižaj nigdar, ako so u nêkem ptujem, nêmskem ali italianskem jeziku spisane ...«⁴⁴

V Spisovniku pa je tudi pismo, v katerem »učiteljski pomočnik« v tretji osebi prôsi za »učiteljsko mesto« in se sam predstavlja kot idealni Slovenec na sledeči način:

³⁸ Spisovnik, 28.

³⁹ Spisovnik, 29–32.

⁴⁰ Ibidem, 33, – Glej pripombo 33.

⁴¹ Ibidem, 33, – Primerjaj E. Bojc, l. c., 197.

⁴² Ibidem, 34.

⁴³ Ibidem, 42.

⁴⁴ Ibidem, 50.

»Je rojen Slovenec in imá zraven posebno veselje s svojim materinskim jezikom, se je u učiteljskem pripravništvu vsih nauk tudi u slovenščini učil in je pri izpitu izverstno obstál, kakor kaže svédočba E. On misli, da bi ga to za te slovenski kraj posebno priporočilo.

5. Se je prostovoljno, iz vlastne marljivosti, tudi ostalih slavenskih narečij učil, posebno se narečja ilirskega poprijel in se u govoru, pa tudi u branju in pisanju, bodi s latinoj ali cirilicoj dobro izuril, kakor svédočba F kaže».⁴⁵

Če M. Majarju odpustimo ilirščino, mu lahko priznamo njegove velike zasluge za vnašanje notranjih form slovenskega jezika in narodnih semantičnih modelov v teksto- loško strukturo slovenskega knjižnega jezika.

Zusammenfassung

Der »Spisovnik za Slovence« von Matija Majar-Ziljski

Die bibliographische Rarität: »Verzeichnis vorzüglicher slovenischer Werke aus dem Verlage von Johann und Friedrich Leon in Klagenfurt«, (um 1863) und der in der Forschung ebenso wenig bekannte »Spisovnik« (Briefsteller) von M. Majar-Ziljski (1850) verdienen Beachtung, da sie einerseits den slowenischen Buchdruck in Kärnten jener Zeit repräsentieren und andererseits die Bedeutung von M. Majar-Ziljski bei der Einfügung der slowenischen mündlichen Tradition fester kurzer Wortverbindungen in die slowenische Sprachdidaktik, Textpragmatik und Stilistik der Romantik erkennen lassen.

⁴⁵ Spisovnik, 65.

VERZEICHNISS
vorzüglicher slovenischer Werke
aus dem
Verlage von Joh. & Fried. Leon
in
KLAGENFURT.

Zu haben in allen Buchhandlungen.

(um 1863)